

O deslinde do termo municipal da Estrada no século XIX

Javier García Gómez
terrdefaro@hotmail.com

Resumo. Presentamos un pequeno traballo sobre o deslinde e amolloamento entre o termo municipal da Estrada e os concellos adxacentes, realizado na derradeira década do século XIX ao amparo da normativa legal xurdida trala creación dos municipios constitucionais, coa transcripción do contido das actas oficiais e planimetría complementaria, depositadas no Instituto Xeográfico Nacional.

Abstract. This is a brief research on the legal demarcation and the setting of physical boundary markers between the municipal district of A Estrada and the adjacent municipalities, carried out in the last decade of the 19th century under the legal regulations that arose after the creation of the constitutional municipalities. To document that process the transcription of the contents of the official records and complementary planimetry, deposited in the National Geographic Institute of Spain, are included.

Introdución

Desde a Idade Media asistimos en Galicia a unha constante busca por parte de diferentes institucións, eclesiásticas e nobiliarias, por oficializar e materializar en soporte documental os límites territoriais dos seus dominios. A indeterminación dos espazos xeográficos foi sempre unha constante no ámbito xurisdiccional, provocando con frecuencia desacordos e conflictividade entre os seus posuidores. A partir do século XIX documéntanse unha sucesión de medidas lexislativas co obxectivo de fixar os límites territoriais da nova administración municipal, recorrendo aos lindeiros históricos que ata ese momento se viñan utilizando.

O deslinde de termos municipais, territorio onde o concello exerce as súas competencias, será o procedemento administrativo para declarar os límites de dita entidade, sendo o amolloamento a forma na que se materializará a través da determinación de fitos ou mouteiras, que farán perceptible a liña divisoria das xurisdicións de cadanseu municipio mediante unha operación de carácter técni-

co. Mediante unha sinxela metodoloxía de sucesión cronolóxica, presentamos uns breves apuntamentos sobre o contexto histórico e o marco temporal no que se desenrolaron no pasado as diferentes fórmulas xurisdicionais, ata chegar ás normativas oficiais orixinais en parello á creación dos municipios constitucionais. No corpus descritivo analizaremos o deslinde do termo municipal da Estrada cos demais concellos da súa contorna na derradeira década do s. XIX, Cuntis, Silleda, Campo Lameiro, Cerdedo, Forcarei, Padrón e Valga, a través das actas oficiais redactadas en 1890 que servirán como base de traballo para outros expedientes posteriores.

O recurso ás fontes documentais primarias será unha constante no desenrolo deste traballo, transcribindo e traducindo as actas orixinais dispoñibles na actualidade e depositadas no Instituto Xeográfico Nacional xunto coa planimetría correspondente, respectando as condicións de uso e aceso regulados pola súa normativa e licenza, que complementamos coa bibliografía básica de referencia. Na tradución das actas e documentación ao galego respectamos algunhas licencias gramaticais, xiros estilísticos e expresións utilizados nos orixinais, por ser propios da época e o contexto na que foron redactadas, así como pola terminoloxía propia da ciencia xeográfica e topográfica inherente ao persoal técnico, peritos e outros membros da administración participantes nestas tarefas.

Contexto histórico e xeográfico

A diplomática real e outros rexistros documentais dispoñibles dos primeiros séculos da Baixa Idade Media, presentan exemplos de organización e administración territorial baseados en condados ou *comisos*, compostos por núcleos de poboación diseminados ou *villas*; aínda que cando transcriben relacións de varios deles, fano sempre en referencia a un curso fluvial de primeira orde ou *ripa*, como liña de marcación específica para acadar unha precisa localización espacial.

[...] in ripa Ulie, in Saliniensi uillas Barcalla et alias in Ualleca, Parata, Laurinia, Reserti, Parete longa, Mazanaria, Palatio, Adamiri et alia inter Laurum Magnola, quod dicitur ad Mola et uilla Armentari [...].¹

1 Lucas Álvarez, 1998-105. 924, outubro, 25. *Fruela II doa á Igrexa de Santiago varias vilas e posesións, entre outras as localizadas á veira do río Ulla.*

Fig.1. Mapa do Reino de Galicia, 1696².

A fórmula mais habitual empregada durante os séculos posteriores para determinar os límites e xurisdicións eran os apeos, utilizados en maior medida pola administración eclesiástica como instrumento para acadar unha óptima distribución da fiscalización para o cobro de décimos, rendas e outras cargas impositivas ás que estaban obrigados os estamentos non privilexiados da sociedade vasalática. A parroquia confórmasse como a unidade básica de ordenación territorial, deixando a súa administración en mans dos oficios de mordomo e xuíz de residencia, nomeados polo posuidor do dominio e axudados polos escribáns como garantes e testemuñas da súa oficialidade. As continuas disputas e desacordos resolvíanse en última instancia na Real Audiencia como órgano xurídico supremo de decisión.

Entre as funcións destes oficiais estaba o control dos mollóns ou marcos do territorio asignado, na procura de asegurar a inamovibilidade entre as distintas xurisdicións. Para tal fin, eran referendados diferentes elementos xeográficos da paisaxe ou construcións senlleiras que identificaran con facilidade a divisoria, os mesmos que se utilizarán nos sucesivos expedientes de deslinde ata a actualidade. Destacan as augas vertentes como os mais comúns, ademais das elevacións do relevo xeográfico como outeiros, cumes ou montes, os cursos de auga de regatos e ríos, ou edificacións ben recoñecibles

2 IGN. Obra derivada de Cartografía Antigua. Galicia (Reino). Mapas Generales. Color. 1696. CC-BY scne.es.

como pontes, muíños e cruceiros. Estes apeos acadaban o consenso mediante comisións veciñais nomeadas por cada un dos termos adxacentes, trasladando ao terreo as súas decisións por medio de grandes pedras chantadas en profundidade, fitos, marcos, mollóns ou mouteiras, a unha distancia que permitise a visibilidade entre elas, coa anterior e a posterior.

Ata a chegada dos procesos constitucionais que deron por rematado o coñecido como Antigo Réxime, as parroquias que hoxe compoñen o termo municipal da Estrada estaban baixo a xurisdición das institucións eclesiásticas do Cabido de Santiago e do Arcebispo, coa figura do arcebispo como titular do señorío. O estamento nobiliario posuía tamén o dominio en varias freguesías, representado polo conde de Amarante, o conde de Altamira e o marqués de Aranda³.

Hay en esta feligresía de San Lourenço doce feligreses. Los frutos son todos del retor, que con los de San Juan de Leripio, su caveça, valdrán quarenta cargas de pan. Presentación con la caveça, del cabildo de Santiago y de su tenenciero de Codeseda⁴.

A mediados do século XVIII xorde un intento de reforma fiscal iniciada polo decreto de Fernando VI de 10 de outubro de 1749, coñecida como Única Contribución ou Catastro do marqués da Ensenada, que levaba implícito un documento rexistral de interrogatorio e declaración de 40 cuestións que debían reportar todas as poboacións da Coroa de Castela. Este catastro permitiu á administración real coñecer a organización política do espazo e os ámbitos de influencia dos diferentes poderes, sendo a parroquia a unidade básica para dar resposta a dita enquisa. As tres primeiras preguntas precisaban o nome, o posuidor do dominio e o territorio que ocupaba cada termo con especificación da súa extensión e lindeiros. Como exemplo ilustrativo desta delimitación básica, transcribimos a correspondente á parroquia de San Lourenzo de Sabucedo, pertencente ao couto de Codeseda e baixo o señorío do Cabido de Santiago, onde se relacionan os límites coas parroquias veciñas dos actuais concellos de Forcarei e Cerdedo-Cotobade.

3 Miramontes Carballada, 2000:167.

4 Del Hoyo, 1607:492. *Arçideanato de Salnés. Arçiprestazgo de Tabeirós. San Lourenço de Sabucedo, anexo a San Juan de Leripio.*

Fig. 2. Mapa do Arcebispo de Santiago, 1825⁵.

A de San Lourenzo de Sabucedo confina polo levante coas de Santa Mariña de Tomonde e Santa Mariña de Castrolo, polo poñente coa de Codeseda, polo norte coa de Liripio, e polo mediodía coa de San Thomé de Quireza, a que terá de levante a poñente ao longo un cuarto de legua e o mesmo de norte a mediodía de ancho⁶.

A creación dos concellos constitucionais

Unha das primeiras medidas dos gobernos reformistas liberais do século XIX, que consagraban a soberanía nacional como base xurídica da nova lexislación do Estado, foi a delimitación dos espazos xurisdiccionais dos municipios como entidade territorial de referencia no novo ordenamento constitucional. O Decreto de abolición dos señoríos asinado por Fernando VII en 1811 artículase como o documento xurídico de partida con implicacións políticas, económicas e sociais, emanado das Cortes de Cádiz como institución dotada de plenas competencias lexislativas⁷.

5 IGN. Obra derivada de Cartografía Antigua. Santiago de Compostela (La Coruña). Mapas eclesiásticos. 1825. CC-BY scne.es.

6 Archivo General de Simancas. Sign. AGS_CE_RG_L242. Interrogatorio de San Jorge de Codeseda, San Lorenzo de Sabucedo y San Juan de Liripio, coto de Codeseda, fol. 189.

7 Gaceta de la Regencia de España e Indias, nº 118, de 12 de setembro de 1811. Decreto 82, de 6 de agosto de 1811. Cortes de Cádiz. Decreto de abolición de señoríos.

Como o seu propio título indica, desde este momento *quedan incorporados á Nación todos os señoríos xurisdicionais de calquera clase e condición* (art. 1), así como a abolición das prestacións e ditados de *vasalo e vasalaxe* (art. 4); destacando como principal consecuencia socio-económica que *os señoríos territoriais e solaregos quedan desde agora na clase dos demais dereitos de propiedade particular* (art. 5). Contando con esta base xurídica previa, a Constitución de 1812 inclúe no seu articulado que haberá concellos para o goberno interior dos pobos, posibilitando a súa creación, nas localidades de máis de mil habitantes con indicación do seu termo municipal.

Art. 310. Poñerase Concello nos pobos que non o teñan, e nos que conveña que o haxa, non deixando de habelo nos que por eles mesmos ou coa súa comarca cheguen a mil almas, sinalándoseles tamén o seu correspondente termo⁸.

A pesar desta rotunda declaración de intencións, pasarán case cinco décadas ata o desenvolvemento de normativas específicas para o proceso de delimitación dos espazos, do xeito previsto no texto constitucional de 1812, sobre os que a nova administración municipal exercería as súas competencias. Unha das disposicións de maior importancia foi o Decreto do Ministerio da Gobernación de 23 de decembro de 1870, no que se estipulaba a normativa para o sinalamento dos termos municipais, necesaria para garantir a súa autonomía, por medio de fitos e mollóns permanentes, que incluía un articulado de oito puntos coas instrucións para realizar os deslindes⁹.

Para completar a definición dos límites entre concellos, ditouse un novo Real Decreto o 30 de agosto de 1889 asinado pola raíña María Cristina, sobre a renovación dos fitos e mollóns que determinan a liña divisoria entre termos municipais, procedendo a fixar o ámbito xurisdiccional asignado a cada un deles e rematando así coa secular indefinición territorial; *É indispensable como traballo previo determinar as liñas divisorias dun termo municipal con outro, co obxecto*

8 *Constitución Política da Monarquía Española, promulgada en Cádiz a 19 de marzo de 1812*. Cádiz, Imprenta Roel: MDCCCXII. *Título VI, Capítulo I, dos Concellos*, páx. 84.

9 *Gaceta de Madrid* nº 43, de 12 de febreiro de 1871. *Decreto do Ministerio da Gobernación, de 23 de febreiro de 1870*. Emenda de erros do mesmo Decreto publicado na *Gaceta de Madrid* nº 53, de 24 de febreiro de 1871.

Fig. 3. Partido xudicial de Tabeirós, 1851¹⁰

*de que as comisións de traballo non precisen inverter nesta operación preliminar, que poden efectuar por si mesmos os concellos*¹¹.

Como logo veremos na transcripción das actas documentais entre A Estrada e os concellos limítrofes, este decreto dispoñía a obriga de nomear unha comisión presidida polo Alcalde, tal e como se indica no artigo 7 da citada Lei; *Para proceder ás operacións referidas nas disposicións anteriores, os Concellos nomearán unha Comisión de tres individuos do seu seo, presidida polo Alcalde e auxiliada polo Secretario e por dous peritos coñecedores do termo municipal e de longa traxectoria no mesmo, cuxa Comisión renovará o amolloamento e levantamento das actas.*

O concello da Estrada no século XIX

Mediante a Real Orde de 8 de febreiro de 1837 apróbase a Nova Planta dos Concellos da provincia de Pontevedra, sumando un total de 63 repartidos en 11 partidos xudiciais, previa a súa publicación no Boletín Oficial da Provincia. O Partido Xudicial de Tabeirós estaba composto polos municipios de Forcarei, Cereixo e Cerdedo¹². O concello de Cereixo, formado polas 51 parroquias actuais, mudou o seu nome polo de A Estrada mediante acordo da Deputación de Pontevedra de 17 de xaneiro de 1841; producíndose en 1853 o cambio de nome da parroquia de Figueroa que pasou a denominarse San Paio da Estrada, onde se asenta a capital municipal.

10 IGN. Obra derivada de Cartografía Antigua. Pontevedra (Provincia). Mapas Generales. 1851. CC-BY scne.es.

11 Gaceta de Madrid nº 247, de 4 de setembro de 1889. *Real Decreto de 30 de agosto de 1889. Exposición*, páx. 757.

12 BOP Pontevedra nº 98, do 7 de decembro de 1836.

Fig. 4. Límite municipal da Estrada, tomado de X. Fariña¹³.

En cumprimento das disposicións do Real Decreto de 30 de agosto de 1889, intentouse formalizar un primeiro documento de deslinde entre os concellos de Campo Lameiro e A Estrada, mediante acta que deberían asinar as comisións de ambas administracións, con data 14 de novembro dese ano. Aínda que o concello da Estrada non participou nin presentou a obrigada comisión para o sinalamento dos mollóns comúns, na acta recóllense os puntos de referencia e lugares da divisoria, coa forma e dimensión dos fitos e mouteiras; *con isto rematou o acto de deslinde, sen acordo por parte da Comisión do Concello da Estrada. Campo, catorce de novembro de mil oitocentos oitenta e nove*¹⁴.

Provincia de Pontevedra. Concello de Campo. Acta de sinalamento de mollóns comúns aos Concellos de Campo e da Estrada.

Reuníronse as comisións no lugar denominado Cádavo designado ao efecto.

¹³ Fariña Jamardo, 1993:157.

¹⁴ IGN. Obra derivada de Acta de Deslinde nº 59561 de Campo Lameiro (36007), A Estrada (36017). Firmas: 1889. CC-BY scne.es. 14 de novembro de 1889.

Mollón nº 1. Couto ou pico do Cádavo, onde comeza o mollón nº 1 para este concello e A Estrada, e nº 8 para o primeiro e o de Cuntis. Forma o sinal un fito de pedra no referido pico, con forma de cadrado, de dous metros de alto por medio de ancho.

Mollón nº 2. Poza da Lagoa coñecida por unha pena sinalada cunha cruz e porque desde este fito marchando ao norte media unha distancia de 110 metros á referida Poza da Lagoa. Distancia co anterior 225 m.

Mollón nº 3. Punta do norte da Serra Grande coñecida por unha pena sinalada cunha cruz e pola notoriedade de dito nome de Serra Grande, onde comeza a cordilleira. Distancia co anterior 240 m.

Mollón nº 4. Serra Grande coñecida por ser a derradeira pena da mesma, sinalada cunha cruz, cara ao sur desde o mollón anterior, no cumio da citada cordilleira. Distancia co anterior 387 m.

Mollón nº 5. Punta de Gaiás de Paramilleira coñecida por outro pico máis elevado a 36 m de distancia, e porque a pena na que se asenta este fito, a parte dunha maior elevación, distínguese ao leste pola súa cara cortada en forma de parede. Distancia co anterior 440 m.

Mollón nº 6. Pico de Aguillón ou Plego da Herba coñecido por unha pena sinalada cunha cruz. Distancia co anterior 1.934 m. Este mollón é o derradeiro deste deslinde e común aos concellos de Campo, Estrada e Cerdedo.

O 30 de abril de 1890 xuntáronse de novo as Comisións nomeadas para o deslinde entre A Estrada e Campo Lameiro, non acadando por segunda vez un acordo sobre a liña divisoria entre ambos municipios, como transcribimos de seguido na acta nº 59.591.

Actas de deslinde de 1890

Durante o ano 1890 oficialízanse en documento público as instrucións ditadas no R. D. de 30 de agosto de 1889, mediante o levantamento de actas para determinar os límites entre concellos, desenrolando e dando cumprimento ao proxecto de lei sobre formación de plans e perímetros dos distritos municipais. Como se recolle no artigo 9º da citada Lei, as actas que transcribimos de seguido, asinadas polo secretario municipal da Estrada don Maximino Araújo co visto e prace do alcalde don Genaro Otero Vinseiro, deberán contar cunha serie de elementos descritivos específicos para certificar o seu carácter de documento oficial¹⁵.

15 D. Genaro Otero Vinseiro, natural da parroquia de Santa Mariña de Ribeira, de oficio avogado, ocupou o cargo de Alcalde da Estrada entre o 1 de xaneiro de 1890 e o 1 de xullo de 1891, durante cuxo mandato asinou as actas de deslinde entre este concello e os límites.

MODELOS del Centro Geodésico Topográfico de Dionisio Casañal y Zapátero. Zaragoza. 81

059561

Provincia de *Saragosa*. Ayuntamiento de *Campo*

ACTA

del señalamiento de mojones comunes á los Ayuntamientos de *Campo* y de *Estrada*

Distancia con Estrada.....	3.226.
Edm. del Distrito hasta corar el perímetro.....	44.681.

Se practicó la operación el día *16* de *Noviembre* de *1889* en cumplimiento del Real Decreto de 30 de Agosto del año 1889, precias las formalidades establecidas en el artículo 8.º del mismo, sirviendo de antecedente á este señalamiento el deslinde practicado en... de ... de ...

COMISIONES

Nombradas con arreglo al artículo 7.º del referido Real Decreto.

Ayuntamiento de <i>Campo</i>	Ayuntamiento de <i>Estrada</i>
CARGOS.	CARGOS.
NOMBRES.	NOMBRES.
<i>Alcalde</i> D. <i>Ignacio Acha Ferrin</i>	
<i>1.º edul.</i> D. <i>Jose M.º Alonso Martin</i>	
<i>Consejal</i> D. <i>Celstino Garcia</i>	
<i>Jendice</i> D. <i>Parran Porto Fontula</i>	
<i>Contador</i> D. <i>José Campo</i>	
<i>Perito</i> D. <i>Narciso José Vela</i>	
<i>id.</i> D. <i>Parran Ferrin</i>	

Se reunieron las comisiones en el sitio denominado *Código* designado al efecto.

Fig. 5. Acta de deslinde 59.561 entre Campo Lameiro e A Estrada.

Artigo 9º. Todas as operacións que se executen para realizar o amolloamento, faranse constar en acta detallada, asinada polos asistentes ao acto; na que se consignarán tamén cantos antecedentes servirán para fixar a liña do perímetro, describindo a súa dirección, forma e dimensións, así como a distancia entre un e outro mollón, os materiais de que estean compostos, o sinal especial a que se refire o at. 4 e o seu respectivo número. De dita acta, que se arquivará na Se-

PUNTOS DE SUSCRICION

Madrid en la Administración de la Gaceta, Ministerio de Gobernación, para suscribirse.
Punto de venta en las Oficinas de Hacienda ó directamente por carta al Jefe de la imprenta, correspondiendo recibo de hallado.
En las Oficinas de TALLERES DE ESTAMPACIONES se vende el Gaceta de Madrid, de lunes á viernes de 9 á 10 de la mañana, y los sábados de 10 á 12 de la mañana.
En las oficinas se hacen de venta quinquena de este periódico oficial.

PRECIOS DE SUSCRICIÓN

MADRID:..... Por un año..... Pesetas, 5
PROVINCIALES (INCLUIDO EL REINO):..... Por un mes..... 30
BALNEARES Y CANARIAS..... Por un mes..... 30
EXTRANJERO..... Por un mes..... 40
El pago de las suscripciones será adelantado, no admitiéndose ni en caso de recibo por adelantado.

GACETA DE MADRID

PARTE OFICIAL

PRESIDENCIA DEL CONSEJO DE MINISTROS

SS. MM. el REY y la REINA Regente (Q. D. G.) y Augusta Real Familia continúan en San Sebastián, sin novedad en su importante salud.

MINISTERIO DE HACIENDA

EXPOSICIÓN

SEÑORA: Autorizado por V. M., tuvo el honor el Ministro que suscribe de presentar á las Cortes en 25 de Junio último un proyecto de ley sobre formación de planes perimetrales de los distritos municipales de la Península é islas Baleares y Canarias, destinado á preparar por los medios más prácticos á juicio del Gobierno, la formación del catastro de la riqueza territorial,

positivos términos municipales. Se exceptúan las provincias de Albacete, Cádiz, Córdoba, Jaén, Madrid, Málaga y Sevilla, en las cuales están terminados por el Instituto geográfico y estadístico los trabajos del mapa.

Art. 2.º Los hitos ó mojones se levantarán ó renovarán donde no existan, atendiendo solamente á la posición de hecho, en el momento en que se lleve á cabo la operación, y sin perjuicio de variar la línea, previa las formalidades legales, cuando se manifieste cualquiera cuestión que pueda existir pendiente entre Ayuntamientos colindantes. Los pactos ó convenios que los pueblos tengan entre sí, celebrados para distribuir los cupos de la contribución territorial entre los que siendo vecinos del uno sean terratenientes en el otro y tengan sus propiedades reunidas, no se tendrán en cuenta para la determinación de límites y medición de cada término municipal, las cuales deberán arreglarse á la línea jurisdiccional.

Art. 3.º Los hitos ó mojones se colocarán de manera que desde cada uno de ellos sean visibles el anterior y el posterior blanqueándolos donde esto sea posible, á fin de que se divisen también á larga distancia.

En los propietarios de terrenos que haya de tocar ó atravesar la línea, ó los representantes de los Ayuntamientos cuyos distritos municipales sean colindantes, serán oídos por las Comisiones y examinados los títulos ó documentos que presentaren, siendo conducidos al encañonamiento de la verdadera dirección de aquella; pero el acto de renovación de los mojones no producirá efectos sino al estado posesorio ni á la propiedad de ningún modo.

Art. 11. Cuando dos Ayuntamientos, cuyos términos se hallen colindantes, no estuviesen conformes en cuanto á la situación de alguno ó algunos de los mojones que marquen la línea divisoria, cada uno de los Comisarios establecerá ó restablecerá los que, según los antecedentes obrantes en su archivo y la declaración de los peritos, crea corresponden á la línea que su respectivo Ayuntamiento manifieste, sin perjuicio de que en su día, y por los trámites legales y Autoridades competentes, se dirima la discordia y se determine la línea que en derecho corresponda. Si hubiese conformidad entre ambos Ayuntamientos, marcándose en conformidad para los dos términos, marcándose en la cara del mojon que mire á la población respectiva la señal espe-

Fig. 6. Gaceta de Madrid, 4 de setembro de 1889.

cretaría do Concello, remitiranse dúas copias ao Goberno da provincia e unha á Delegación de Facenda¹⁶.

Ademais dos límites estipulados nas liñas de sucesivos fitos e mollóns, estes documentos amosan unha información de primeira orde para coñecer a descrición da paisaxe e a micro toponimia, as máis das veces compartida por ambos concellos e non sempre transcrita na planimetría oficial. As actas recollen e sinalan con detalle a localización física e os topónimos de diversos espazos habitados, como lugares, termos, granxas, ermidas e capelas; outros xurdidos da propia acción antrópica na paisaxe, como estradas, camiños, presas, mámoas, fontes, cruces e marcos, ademais dos específicos das actividades agropecuarias como as leiras, agros, chousas, brañas, toxeias, piñeirais, soutos, carballeiras, eiras, fincas e campos. Abundan en gran número os elementos xeográficos, referendados nos documentos polo nome co que son coñecidos polos veciños da contorna.

16 Gaceta de Madrid nº 247, de 4 de setembro de 1889. Real Decreto de 30 de agosto de 1889. Artigo 9º, páx. 757.

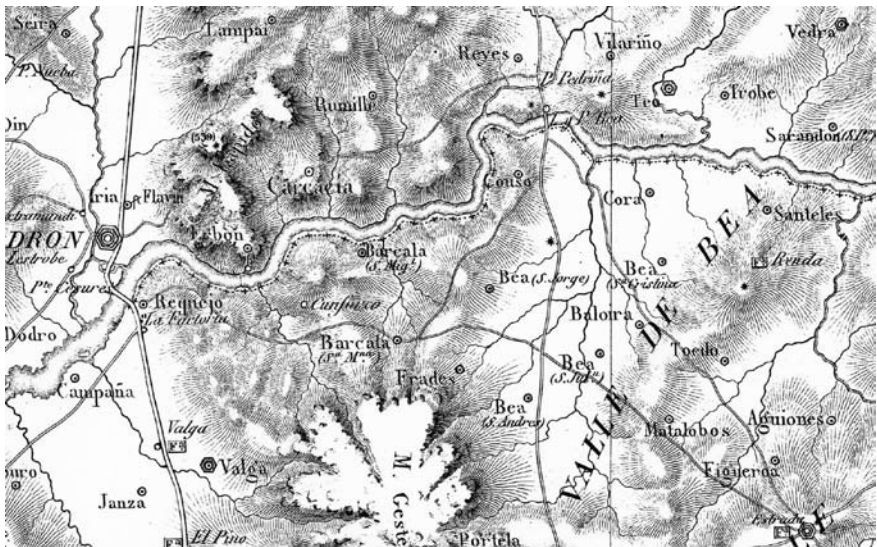

Fig. 7. Río Ulla entre A Estrada e Veia, 1845¹⁷.

Na orografía destacan os nomes de montes, serras, cumios, picos, vertentes, portos, outeiros, coutos, penas, escorrentías, barrancos ou pedregais; así como os de ríos, regatos e pozas para a descrición da hidrografía.

A práctica totalidade das actas redactadas entre o concello da Estrada e os demais cos que comparte liña divisoria, foron asinadas entre os meses de marzo e abril de 1890, agás a antes citada sen acordo con Campo Lameiro e a correspondente a Padrón que se adiantou a outubro do ano anterior, pouco despois da publicación do R. D. regulador do deslinde e amolloamento entre municipios. Os documentos producidos durante a realización das tarefas de deslinde e que serven de base para a realización deste traballo, foron transcritos en diferentes modelos en soporte papel, tanto en impresos específicos procedentes de imprenta como os manuscritos en folios en branco, todos certificados e asinados polas autoridades municipais o que lles outorga a mesma validación oficial.

17 Fontán, Domingo, 1845. *Carta Geométrica de Galicia: Dividida en sus provincias de Coruña, Lugo, Orense, Pontevedra y subdividida en Partidos y Ayuntamientos*. E. 1:100.000. Biblioteca Nacional de España, sign. MV/10, GMG/58.

Acta 59.594

8 de outubro de 1889. Acta de deslinde e amolloamento entre os Concellos de Padrón e A Estrada, en consenso polos membros das respectivas Comisións reunidos en San Pedro de Carcacía e asinada en Santa María de Herbón¹⁸.

Acta de deslinde dos termos municipais de Padrón e A Estrada. No lugar de Bandín pertencente á parroquia de San Pedro de Carcacía do distrito de Padrón, reuníronse ás oito da mañá do día oito de outubro de mil oitocentos oitenta e nove, os individuos que compoñen as Comisións nomeadas polos Concellos de Padrón e A Estrada; que son polo primeiro D. Ángel Baltar, Alcalde Presidente do mesmo, e o Secretario D. Ramón Giménez Díaz; e polo derradeiro os señores D. Francisco Tarrío, Tenente de Alcalde, e os concelleiros D. Domingo Touceda e D. Juan Magariños, coa finalidade de levar o deslinde ou amolloamento dos termos de ambos distritos, conforme ao disposto no Real Decreto de 28 de agosto pasado.

Comezada dita operación, fíxase de común acordo a liña divisoria de ditos termos, na forma seguinte. Desde o punto que nomean Longras de Abaixo, situado no lugar de Bandín, no que se recoñece un mollón de pedra antigo, márchase en liña recta a outro mollón tamén de pedra que nomean Rigueira Coba; seguindo de norte a sur cara o nomeado terreo que foi viveiro do Estado, e partindo deste punto que chaman Pazos do Redondo, vaise cara outra pedra que nomean tamén Redonda, ou sexa as penas existentes no cumio da Costa do Cabalo; a distancia desde o primeiro mollón a este derradeiro designado de oitocentos metros.

Seguindo de aquí con outra recta á Fonte de San Xoan, cuxa distancia é de catrocentos metros, vai á Pedra Longa que mira ao lugar de Confurco, cuxa pedra presenta figura cónica, sendo a distancia entre esta e a dita fonte, cen metros; de aquí parte á Fonte Salgueira, medindo este trescentos trinta metros. Continúa desde esta fonte outra recta cara o mollón de pedra situado a carón do Camiño Francés, e de aquí segue ata o punto nomeado Pedra Furada no Alto das Barreiras. A distancia que media entre Fonte Salgueira e o mollón

18 IGN. Obra derivada de Acta de Deslinde nº 59594 de A Estrada (36017), Padrón (15065). Firmas: 1890. CC-BY scne.es. 8 de outubro de 1889.

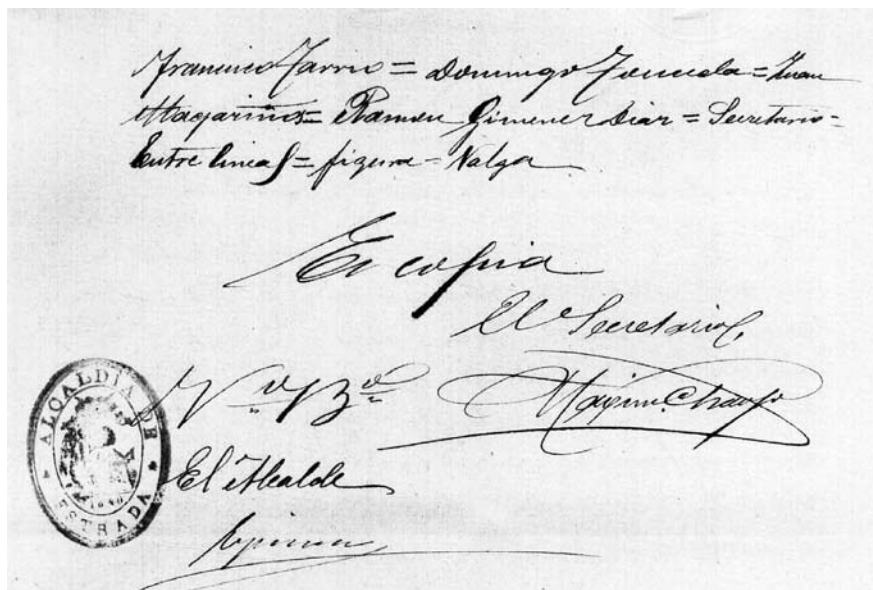

Fig. 8. Acta de deslinde 59.594, sinaturas do Alcalde e o Secretario municipal.

descrito, é de cen metros, e desde este mollón á Pedra Furada outros cen metros.

Con isto remátase esta acta de amolloamento que se estende por duplicado a un único efecto, asinándoa os individuos das respectivas Comisións no lugar de Confurco da parroquia de Santa María de Herbón, distrito de Padrón, no que rematan os límites do da Estrada e certifico. Ángel Baltar. Francisco Tarrío. Domingo Touceda. Juan Magariños. Ramón Giménez Díaz. É copia. O Alcalde, asinado: Genaro Otero Vinseiro. O Secretario, asinado: Maximino Araújo.

Acta 59.593

5 de marzo de 1890. Acta de deslinde e amolloamento entre os Concellos de A Estrada e de Forcarei, de conformidade entre ambas Comisións ata o mollón nº 16¹⁹.

Deslinde do Concello de Forcarei e A Estrada. Deslinde do Concello da Estrada, situados Forcarei ao leste e A Estrada ao oeste.

19 IGN. Obra derivada de Acta de Deslinde nº 59593 de A Estrada (36017), Forcarei (36018). Firmas: 1890. CC-BY scne.es.

Comezou a demarcación nas Dúas Baiucas ou Campo das Santas, nunha pena que denominan dos Mouros, onde houbo de antigo unha cruz segundo manifestan as persoas de idade avanzada que asistiron ao deslinde; cuxa cruz non se atopa gravada na actualidade por derrubarse parte da dita pena. Esta pena atópase situada a unha distancia de 93 metros do camiño antigo que ía a Pereira, que serve de mollón nº 1.

Deste segue en liña recta con dirección nordeste, e a unha distancia de 125 metros colocouse o mollón nº 2. Segue na mesma traxectoria e a unha distancia de 205 metros colocouse o mollón nº 3. Deste punto segue en liña recta á pena mais alta do Serrón de Pereira, onde xa existe unha cruz antiga, en cuxa pena queda o mollón nº 4, distante do anterior 245 metros. Segue a demarcación cara o norte, polos puntos do Serrón de Pereira, augas vertentes cara o leste para o Concello de Forcarei e ao oeste para o da Estrada, colocándose a unha distancia de 650 metros o mollón nº 5. Segue a demarcación cara o noroeste e a distancia de 208 metros colocouse o mollón nº 6.

Deste punto, atravesando a estrada de Vilapouca a Ponte Veia e a distancia de 88 metros colocouse o mollón nº 7 na denominada Peneda da Pereiriña. Segue a demarcación inclinándose cara o norte pasando por unha pena existente na eira da muller de Francisco Bugallo, do lugar da Graña de Cabanelas, e xunto a cheminea da casa de Bartolomé Valladares de dito lugar, e a distancia de 1.033 metros colocouse o mollón nº 8 na pena da Graña de Morgade ou Cataredo. Esta pena está situada a unha distancia de 4 metros do regato que conduce a auga para o referido lugar da Graña de Cabanelas. Segue a demarcación inclinándose cara o leste e a distancia de 720 metros, serve de mollón nº 9 unha pena existente no Alto do Rapadoiro, e ten gravada unha cruz antiga cuxa pena é a mais alta de tres ou catro alí existentes.

Segue a demarcación cara o nordeste e a distancia de 64 metros colocouse o mollón nº 10 no Alto de Leguela. Deste punto segue cara o norte, e a distancia de 480 metros colocouse o mollón nº 11 no punto denominado Mariña. Segue na mesma traxectoria baixando ao punto denominado Barbán á beira do camiño de Quintillán a Liripio, entre as pechadas de Antonio Salgueiro e Manuel García,

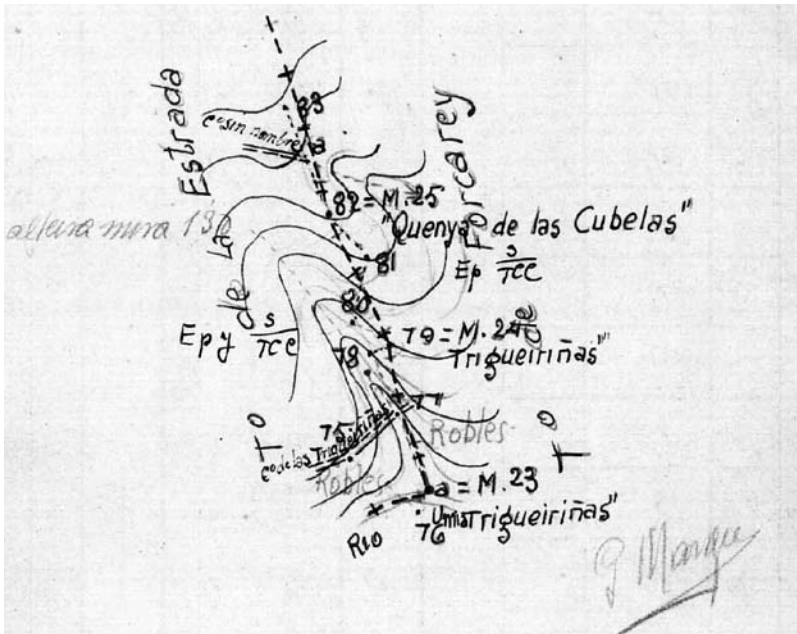

Fig. 9. Caderno de campo, zona da Trigueiriña²⁰.

colocouse o mollón nº 12 a distancia do anterior de 428 metros. Na mesma dirección baixa ao río e termo de Outeiro de Castro ou Porto e Paso do Castro, seguindo río arriba ata o Outeiro da Facha, onde se colocou o mollón nº 13. Deste punto en liña recta, e a distancia de 943 metros colocouse o mollón nº 14 no Alto da Trigueiriña.

Segue a demarcación na mesma orde ao punto denominado Portecelos, onde existe un mollón antigo como de 30 centímetros de alto, onde se colocou o mollón nº 15 a distancia do anterior de 535 metros. Segue na mesma traxectoria, e a distancia de 624 metros colocouse o mollón nº 16 na pena máis alta de Tras da Tumba, inclinándose logo un pouco cara o nordeste ao Couto de Marca Frende, onde existe un mollón antigo cerca do camiño denominado de Carrás que se dirixe á Estrada e outros puntos, a distancia do anterior de 208 metros. Ata este punto foron conformes as Comisións de ambos Concellos no deslinde tal e como queda descrito.

²⁰ IGN. Obra derivada de Cuaderno de Campo nº 2223 de Forcarei (36018), A Estrada (36017). Firmas: 1938. CC-BY scne.es.

Do mollón nº 17 segue inclinándose cara o leste ata o punto denominado Cruz do Couto, que leva este nome por existir unha cruz, onde se colocou o mollón nº 18 a distancia de 750 metros do anterior. Segue a demarcación ata o punto chamado Couto do Campo dos Camiños dos Carros, onde se colocou o mollón nº 19 a distancia do anterior de 345 metros. Deste punto marcha en liña recta ao lugar chamado Campo dos Camiños dos Carros, onde segundo manifestaron persoas de idade avanzada, existiu un mollón e así se coñece o punto onde estivo chantado, en cuxo lugar colocouse o mollón nº 20 a distancia do anterior de 235 metros. Segue inclinándose cara o nordeste e a distancia de 798 metros, colocouse o mollón nº 21 na pena denominada dos Reis.

Segue a mesma dirección ao punto denominado Couto Morceña onde se colocou o mollón nº 22, distante do anterior 750 metros. Segue á esquina dunha Granxa dos veciños da parroquia de Olives, onde se colocou o mollón nº 23 a distancia do anterior de 284 metros. Continúa a demarcación inclinándose ao sur de dita Granxa a carón do muro que a pecha, dirixíndose logo a onde chaman Mámoa do Rei Morto, onde se colocou o nº 24 a distancia do anterior de 287 metros. Segue a demarcación ao Outeiro xunto ao Campo da Lagoa, onde se colocou o nº 25 a distancia do anterior de 993 metros, en cuxo punto remata o Concello da Estrada. Así resulta da acta á que me remito, É copia. O Alcalde, asinado: Genaro Otero Vinseiro. O Secretario, asinado: Maximino Araújo.

Acta 59.596

5 de marzo de 1890. Acta xeral de deslinde entre o Concello de Forcarei e os adxacentes da Estrada, Silleda, Lalín, Beariz, Lamas e Cerdedo; certificada polo Secretario do primeiro D. Severino H. Pérez na Casa Consistorial e asinada polos membros das respectivas Comisións. No caso da Estrada, transcribe os mesmos límites e amolloamento que os da acta nº 59.593²¹.

21 IGN. Obra derivada de Acta de Deslinde nº 59596 de Forcarei (36018), Silleda (36052), A Estrada (36017), Lalín (36024), A Lama (36025), Cerdedo-Cotobade (36902). Firmas: 1890. CC-BY scne.es. 5 de marzo de 1890.

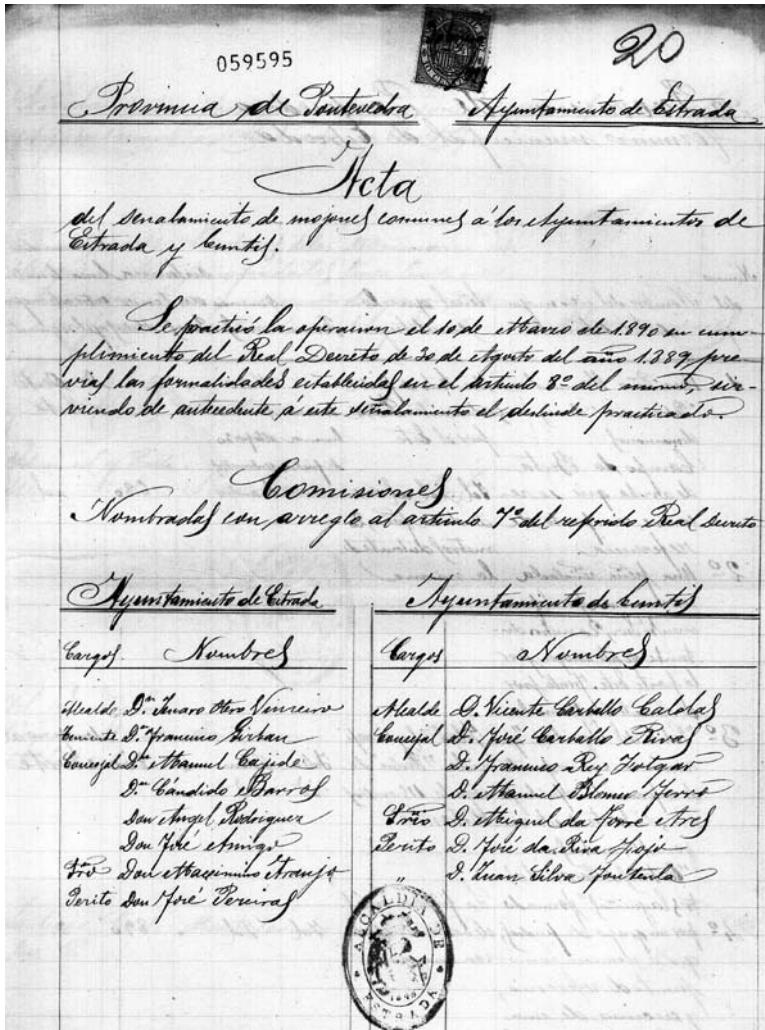

Fig. 10. Acta de deslinde 59.595 entre A Estrada e Cuntis.

Acta 59.595

10 de marzo de 1890. Acta de deslinde e amolloamento entre os Concellos da Estrada e Cuntis, acordada e asinada polos membros das respectivas Comisins²².

22 IGN. Obra derivada de Acta de Deslinde n 59595 de A Estrada (36017), Cuntis (36015). Firmas: 1890. CC-BY scne.es. 10 de marzo de 1890.

Provincia de Pontevedra. Concello da Estrada. Acta de sinalamento dos mollóns comúns aos Concellos da Estrada e Cuntis. Practicouse a operación o 10 de marzo de 1890 en cumprimento do Real Decreto de 30 de agosto do ano 1889, previas as formalidades estipuladas no artigo 8º do mesmo, servindo de antecedente a este sinalamento o deslinde practicado.

Comisións nomeadas en conformidade ao artigo 7º do referido Real Decreto. Concello da Estrada, cargos e nomes. Alcalde D. Genaro Otero Vinseiro; Tenente D. Francisco Girbán; Concelleiros D. Manuel Cajide, D. Cándido Barros, D. Ángel Rodríguez, D. José Amigo; Secretario D. Maximino Araújo; Perito D. José Pereiras.

Concello de Cuntis, cargos e nomes. Alcalde D. Vicente Carballo Caldas; Concelleiros D. José Carballo Rivas, D. Francisco Rey Folgar, D. Manuel Blanco Ferro; Secretario D. Miguel da Torre Ares; Peritos D. José da Riva Fojo, D. Juan Silva Fontenla.

Provincia de Pontevedra. Termo municipal da Estrada. Sinalamento e descrición de mollóns comúns dos Concellos da Estrada e Cuntis. Número de mollón, nome do lugar onde se sitúa, sinal que o constitúe, forma, dimensións, distancia co anterior e traxectoria de liña límite entre este e o seguinte.

1º mollón. Unha pena chamada Pedra Mona de dimensións regulares, constituído por un fito a carón da Pedra polo leste, con forma de columna de pedra de un metro e medio de alto por 20 centímetros de ancho.

2º mollón. Campo da Besta de Arriba, recoñecéndose como punto de referencia unha pena sinalada cunha cruz pola vertente sur, distante 20 metros deste mollón polo leste, a unha distancia do anterior de 680 metros en dirección oeste a leste.

3º mollón. Fronte ao noroeste á chamada Pedra da Aguia, recoñecéndose como punto de referencia a dita pena, distante deste mollón 115 metros, de igual forma e dimensión que os anteriores e a unha distancia de 800 metros en dirección norte.

4º mollón. Outeiros de Cerros das Tres Legüñas, formando un grupo de pedras recoñecéndose como punto de referencia, enriba dunha das máis elevadas colocouse un sinal cunha cruz que constitúe o mollón natural nº 4, distante do anterior 890 metros.

5º mollón. Outeiro do Castelo das Tres Legüíñas, formado por unha agrupación de penas, enriba dunha das máis elevadas formouse unha cruz, a que constitúe o mollón natural nº 5, con forma de columna de un metro de alto por 30 centímetros de ancho e a unha distancia do anterior de 306 metros cara o nordeste.

6º mollón. Pedra Lobeira, formada por unha agrupación de penas, consignándose nunha das máis elevadas unha cruz, constituindo o mollón natural nº 6, situado a unha distancia do anterior de 714 metros cara o nordeste.

7º mollón. Alto da Raposiña, formado por unha agrupación de penas pizarrosas recoñecidas como punto de referencia, a carón das que se colocou este mollón a unha distancia do anterior de 547 metros.

8º mollón. Ameán, recoñecido como punto de referencia, a carón do que se colocou este mollón, nun foxo que divide o monte de San Andrés de Veá e unha finca do Conde de Ximonde, a unha distancia do anterior de 740 metros.

9º mollón. Alto de Fontecabada, sito no monte de San Andrés de Veá e Loureiro de Abaixo, formado por unha columna de pedra de un metro e medio de alto por 30 centímetros de ancho, situado a unha distancia do anterior de 1.620 metros cara o leste.

10º mollón. Regato da Fonte das Meigas, recoñecido como punto de referencia e distante do mollón 10 metros, de igual forma e tamaño que o anterior, e a unha distancia de 380 metros cara o leste.

11º mollón. Outeiro chamado Prado, recoñecido como punto de referencia nun muro de terra que pecha o monte de Santa Eulalia de Matalobos, separado deste mollón un metro, a unha distancia do anterior de 545 metros cara o sur leste.

12º mollón. Monte da Casa da Cruz, coñecido como punto de referencia a base dunha cruz e un muro que pecha o perímetro da casa de José Souto de Casa de Cruz, distante 28 metros, de igual forma e tamaño que os anteriores e a unha distancia de 340 metros cara o leste.

13º mollón. Fonte de Arca, onde existe de antigo un mollón de cantería de forma cónica que mide un metro e dez centímetros de altura, a unha distancia do anterior de 469 metros cara o sur leste.

14º mollón. Campo do Espiño, onde existe outro mollón antigo de igual forma e dimensións que o anterior, situado a unha distancia de 489 metros cara o leste.

15º mollón. Regato da Poza, recoñecido como punto de referencia o citado regato, distante 22 metros deste mollón, formado por unha columna de cantería de un metro e medio de altura por 30 centímetros de ancho, situada a unha distancia de 980 metros ao sur leste.

16º mollón. Chan da Quenlla, recoñecido como punto de referencia un camiño chamado Congostrá, que vai de Ferreiros a Somoza, distante 22 metros ao norte, de igual forma e tamaño co anterior e a unha distancia de 347 metros cara o sur.

17º mollón. Monte de Pe do Muíño, recoñecido como punto de referencia o regato de Golbada, distante 66 metros, formado por un fito de pedra cadrado de un metro e medio de alto por 30 centímetros de ancho, situado a unha distancia do anterior de 2.040 metros ao sur.

18º mollón. Gaia do Sixto, recoñecido como punto de referencia un grupo de penas onde se colocou unha cruz enriba das máis elevadas, a unha distancia de 20 metros, con igual forma e tamaño co anterior.

19º mollón. Alto da Broteira, recoñecido como punto de referencia unha canteira en proxecto distante 16 metros, de igual forma e tamaño cos anteriores, situado a unha distancia de 1.720 metros cara o sur.

20º mollón. Pena do Serrapio, recoñecida como punto de referencia a pedra máis alta que a constitúe, colocándose o mollón ao sur da mesma, a unha distancia do anterior de 320 metros cara o sur.

21º mollón. Outeiro da Caíña, recoñecido como punto de referencia a pena máis destacada das varias que forman o citado Outeiro, distante 20 metros cara o leste, sinalado por un fito de pedra en forma de columna de un metro e medio de alto por 30 centímetros de ancho, situada a unha distancia do anterior de 1.620 metros ao sur.

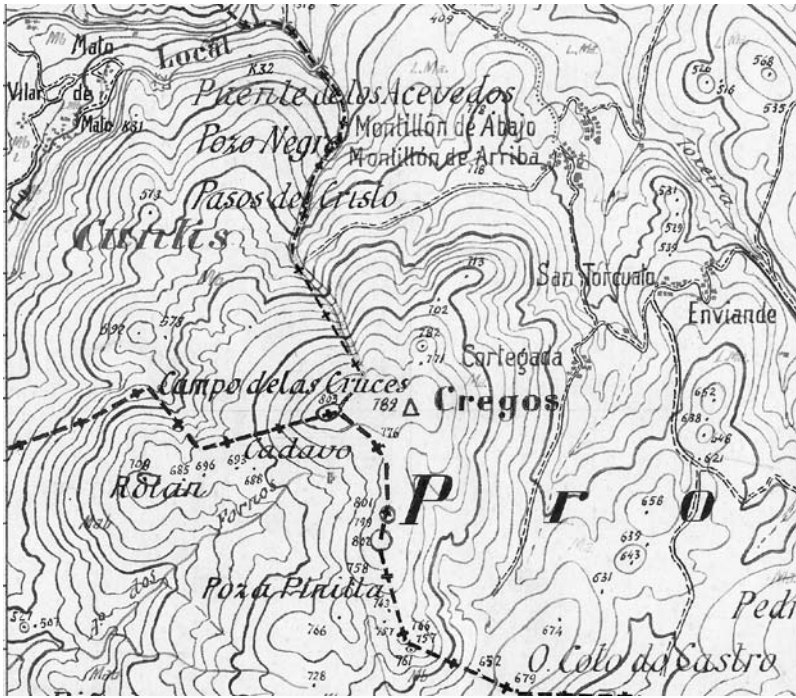

Fig. 11. O Cádavo, punto límite entre A Estrada, Campo Lameiro e Cuntis²³.

22º mollón. Outeiro de Recantiño, recoñecido como punto de referencia un grupo de penas que constitúen o referido Outeiro, coa mesma forma e tamaño co anterior e a unha distancia de 368 metros cara o sur.

23º mollón. Remate do regato de Porto Sampaio, recoñecido como punto de referencia o río Umia adxacente polo noroeste, con igual forma e tamaño co anterior e a unha distancia de 160 metros cara o sur leste.

24º mollón. Regato de Porto Sampaio, Acebedo, Carballo da Boulla e Porto de Cádavo, recoñecido como punto de referencia un camiño de carro que atravesa polo derradeiro nome que vai a Codeseda, sinalado por un fito de pedra en forma de columna de un metro e medio de altura e 30 centímetros de ancho, situado a unha distancia do anterior de 1.472 metros.

23 IGN. Obra derivada de Cartografía Antigua. Minuta MTN50-0153-Cerdedo. 1946. CC-BY scne.es.

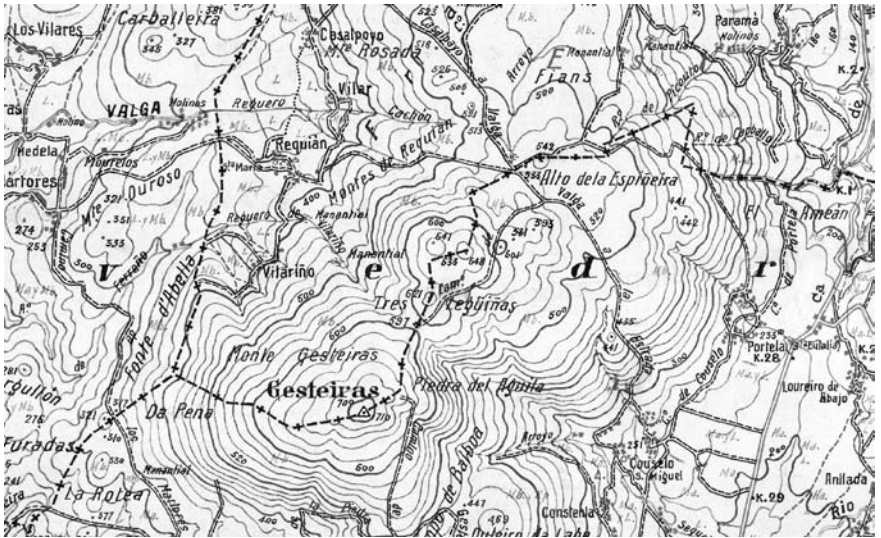

Fig. 12. Monte das Xesteiras, punto límite entre A Estrada, Valga e Cuntis²⁴.

25º mollón. Outeiro dos Cregos, recoñecido como punto de referencia unhas penas elevadas do mesmo nome, de igual forma e tamaño co anterior e a unha distancia de 560 metros cara o sur leste.

26º mollón. Alto do Cádavo, onde remata o límite de Cuntis e comeza o de Campo, de igual forma e tamaño co anterior e a unha distancia de 980 metros ao sur.

A Estrada, a dez de marzo de 1890. Vicente Carballo. José Carballo Rivas. Manuel Blanco. Francisco Rey. José da Riva. Juan Silva. Miguel da Torre, Secretario. Genaro Otero. Francisco Girbán. Ángel Rodríguez. José Amigo. Segundo Santos. Cándido Barros. Manuel Cagide. O Perito, José María Pereiras. Maximino Araújo, Secretario. É copia. O Alcalde, asinado: Genaro Otero Vinseiro. O Secretario, asinado: Maximino Araújo.

Acta 59.582

10 de marzo de 1890. Provincia de Pontevedra. Concello de Cuntis. Acta de sinalamento de mollóns comúns aos Concellos de Cun-

²⁴ IGN. Obra derivada de Cartografía Antigua. Minuta MTN50-0120-Padrón. 1941. CC-BY scne.es.

tis e da Estrada, operación practicada polas respectivas Comisións nomeadas en conformidade ao artigo 7º do Real Decreto de 30 de agosto de 1889. Transcribe os mesmos límites e amolloamento que os descritos na acta nº 59.595²⁵.

Acta 59.590

19 de abril de 1890. Acta de deslinde e amolloamento entre os concellos da Estrada e de Valga, asinada polas súas respectivas Comisións municipais reunidas no lugar de Xesteira²⁶.

Deslinde e amolloamento do termo municipal da Estrada co de Valga. No Concello da Estrada a dezanove de abril de mil oitocentos noventa. Reunidos os señores D. Manuel Loureiro, Tenente Alcalde do distrito de Veá, e os concelleiros D. Ignacio Eiras López e D. Ventura Eiras Magariños, o Perito D. José María Pereiras, e o Secretario do Concello, no monte chamado Xesteira, co obxectivo de dar cumprimento ao deslinde deste termo municipal co de Valga, en cuxa representación municipal concorre tamén unha Comisión; de común acordo, fíxose como límite e punto 1º de partida a pedra chamada Mona que segundo documentos de moi longa data coñécese tamén por Pedra de Ninomol. Esta pedra é de grandes dimensións e de maior altura que as que se ven na proximidade, aparecendo soa na súa situación. Atópase na ladeira do referido monte de Xesteira ao aire norte do mesmo e moi preto dun gran pedregal chamado Pena de Arriba, de gran horizonte e que se atopa máis alto e ao levante da referida Pedra Mona a cal queda, como xa ven de moi antigo, como límite entre os Concellos de Valga, Cuntis e A Estrada, e sinalada como mollón.

2º mollón. Fíxose na pena máis elevada do grupo que coroa o Outeiro de Trigueira, cuxa pena ten dúas fendeduras ao oeste. Este Outeiro aparece ao norte con certa inclinación ao leste desde Pedra Mona e entre ambos puntos medía catrocentos catorce metros. Marcáronse coas iniciais E. e V.

25 IGN. Obra derivada de Acta de Deslinde nº 59582 de Cuntis (36015), A Estrada (36017). Firmas: 1890. CC-BY scne.es. 10 de marzo de 1890.

26 IGN. Obra derivada de Acta de Deslinde nº 59590 de A Estrada (36017), Valga (36056). Firmas: 1890. CC-BY scne.es. 19 de abril de 1890.

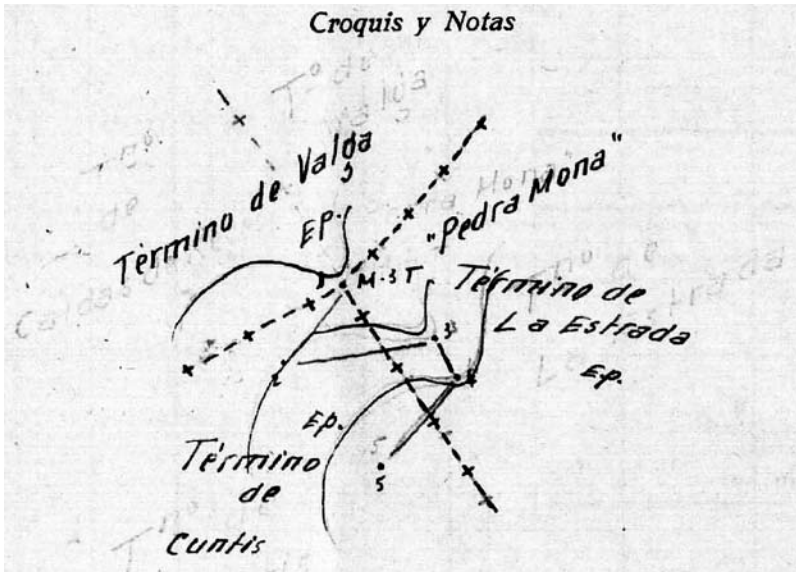

Fig. 13. Caderno de campo, zona de Pena Mona²⁷.

3º mollón. Colocouse a carón dun muro alto de pedra que pecha un extenso piñeiral chamado Agro de Vilariño. Segue desde o anterior en liña recta a este deixando á esquerda e próximo á liña recta e dito mollón, unha pequena escorrentía chamada Chan de Trigueira. Dista co anterior cento oitenta metros.

4º mollón. Entramos e cruzamos de seguido dito piñeiral con gran inclinación ao leste, ao Agro de Vilariño, seguindo ao monte e xa moi preto do referido Agro de Vilariño, fixouse un fito coas iniciais indicadas. Púxose este fito a carón dunha pedra regular que aparece sobreposta noutra fina e afiada, saíndo delas a carón da terra cara ao oeste outra pedra longa e estreita. Dista do anterior mollón trescentos cincuenta e cinco metros.

5º mollón. Atravesando o referido monte Outeiro de Vilariño atópase o Agro de Soutelo, pechado, e no seu interior a carón do muro aparece un mollón de pedra perfectamente recoñecible, dividindo os termos de Requián da Estrada dos de Valga desde moi an-

27 IGN. Obra derivada de Cuaderno de Campo nº 2219 de A Estrada (36017), Cuntis (36015). Firmas: 1941. CC-BY scne.es.

tigo. Neste mollón marcáronse as referidas iniciais quedando agora como fito. Dista do anterior cento oitenta e nove metros.

6º mollón. Desde Soutelo polo camiño de Balado e outros terreos, séguese ao Agro de Cachón onde aparece outro mollón antigo, e continuando ao muro do Agro tomando a liña que mira aos Outeiros de Casalpaio e Portela, colocouse xunto ao marco un mollón de pedra coas referidas iniciais. Dista do anterior seiscentos corenta metros.

7º mollón. Desde aquí polo monte de Cachón, sobre do barranco que forma o mesmo e atravesando terreos de particulares, tomando logo liña aos Outeiros citados de Casalpaio e Portela de regulares elevacións, chégase a colocar entre eles cerca dun camiño que por alí pasa e nunha escorrentía de terra, ao parecer artificial, semella un Castro cun burato no medio, que de antigo é un punto divisorio. Nesta escorrentía colocouse un mollón coas indicadas iniciais E. e V., distante do anterior oitocentos sesenta e oito metros.

8º mollón. Do anterior seguimos en liña recta ao grupo de penas que se di ao leste dos dous con que aparece o referido Outeiro de Portela, e na pedra mais elevada que se fixou como fito, marcáronse as referidas iniciais. Dista do precedente noventa e tres metros.

9º mollón. Parte de aquí cara o norte, deixando ao oeste o Outeiro da Espiga e logo ao leste próximo tamén ao Outeiro da Regueira Vella ou de Calderón, seguindo augas vertentes ata unha pedra moi grande e case por enteiro ao aire, chamada Pedra da Mina, moi coñecida como límite divisorio antigo. Fixouse esta pedra como mollón, sinalándose coas mesmas iniciais. Dista do mollón anterior catrocentos trinta e catro metros.

10º mollón. Continuando en dirección ao norte desde a Pedra da Mina, baixamos a un campo e pasado o mesmo comeza a subida ao monte das Barreiras, seguindo a un pequeno campo que se divisa de lonxe polo seu verdor, coñecido por onde da Barreiriña, punto divisorio ademais moi antigo, preto da que remata a elevación do monte formando unha escorrentía case como as coñecidas por Outeiro, e nesta colocouse un mollón coas ditas iniciais. Dista do anterior setecentos trece metros.

11º mollón. Continuamos ao norte, augas vertentes, baixando logo e deixando a unha veira Outeiro dos Lobos, atopando o alto de Rebolta Vella, e baixando máis cara ao norte aparece un pequeno foxo no que se atopa a fonte das Barreiras. A carón desta fonte e ao norte da mesma colocouse un mollón de pedra coas iniciais E. e V., distante do anterior catrocentos sesenta metros.

12º mollón. Ladeirando logo o Outeiro das Barreiras que está a carón deixado o oeste, polo camiño que vai a Xesteira, deixando o camiño a corta distancia e baixando cara a pedra que chaman Furada e tamén Redonda e Grande, aínda que é máis coñecida por Pedra Furada. Esta pedra ten ao oeste outra pequena pero tan xunta que semella partida da maior. Ollando cara arriba desde ela ao Outeiro correspondente con outra pedra grande colocada sobre tres máis pequenas, que se coñece por Pedra da Besta. Na dita Pedra Furada marcáronse as referidas iniciais, cada unha no seu correspondente lado, quedando como límite final entre ambos Concellos e divisorio de Valga, A Estrada e Padrón. Dista do mollón precedente cento cincuenta e cinco metros.

Rematada a operación de deslinde e amolloamento, estendeuse a presente por duplicado, que autorizan as Comisións e de cuxo contido para que conste nos Concellos de Valga e A Estrada, certifican os respectivos Secretarios. Comisión da Estrada; Manuel Loureiro, Buenaventura Eiras, Ignacio Eiras, o Perito José María Pereiras, o Secretario Maximino Araújo. Comisión de Valga; o Alcalde Presidente Manuel Mariño, Ramón Santiago, Ignacio Magán, Juan Touceda, Ignacio Agrasar, Antonio Barros, o Secretario David Rey. É copia. O Alcalde, asinado: Genaro Otero Vinseiro. O Secretario, asinado: Maximino Araújo.

Acta 59.677

19 de abril de 1890. Acta de deslinde e amolloamento do termo municipal de Valga co da Estrada, certificada polo Secretario municipal D. David Rey Castro e asinada polo Alcalde Presidente D. Manuel Magariños; transcribindo os mesmos puntos e sinalamento que a numerada 59.590²⁸.

28 IGN. Obra derivada de Acta de Deslinde nº 59677 de Valga (36056), A Estrada (36017). Firmas: 1890. CC-BY scne.es. 19 de abril de 1890.

Acta de deslinde entre los Ayuntamientos de Estrada y Silleda.

Los que suscriben individuos, nombrados para la Comisión de deslinde y amolloamiento por los Ayuntamientos de Estrada y Silleda, cuya operación dió el resultado siguiente: Se hizo principio en el punto llamado A San contiguo al Río Ulla en cuyo punto hay un regato que sirve de límite entre ambos Ayuntamientos continuando el regato hasta el punto que llaman A Torreiral, en cuyo punto se acordó colocar un mojón a la distancia próximamente del río Ulla de dos Kilómetros. De este punto se dirige hacia el Poniente hasta entrar en el camino que va a Leira longa donde se colocará otro mojón, que diste del anterior próximamente unos cuatrocientos cinco metros, desde este punto se dirige en línea recta al Outeiro do Gando, donde se colocará el marco número tres, que dista del anterior unos setecientos sesenta

Fig. 14. Acta de deslinde 59.589 entre A Estrada e Silleda.

Acta nº 59.589

25 de abril de 1890. Acta de deslinde e amolloamento entre os concellos da Estrada e de Silleda, asinada polas súas respectivas Comisi3ns municipais reunidas no lugar de Penaporr3n²⁹.

29 IGN. Obra derivada de Acta de Deslinde nº 59.589 de A Estrada (36017), Silleda (36052). Firmas: 1890. CC-BY scne.es. 25 de abril de 1890.

Acta de deslinde entre os concellos da Estrada e Silleda. Os que subscriben, individuos nomeados para a Comisión de deslinde e amolloamento polos concellos da Estrada e Silleda, cuxa operación deu o resultado seguinte. Comezou no punto chamado Atán, a carón do río Ulla, en cuxo punto hai un regato que serve de límite entre ambos concellos, continuando o regato ata o punto que chaman Ameneiral, en cuxo punto acordouse colocar un mollón, a unha distancia aproximada do río Ulla de dous quilómetros.

Deste punto diríxese a poñente ata entrar no camiño que vai a Leira Longa, onde se colocará outro mollón, que dista do anterior uns catrocentos cinco metros aproximadamente; desde este punto en liña recta ao Outeiro do Gando, onde se colocará o marco número tres, que dista do anterior uns setecentos sesenta metros; deste punto toma outra recta cara o norte, ata o punto chamado Couto de Viseo, onde se colocará o mollón número catro, medindo unha distancia de un quilómetro e trescentos cincuenta metros; que desde este punto colle outra recta ata a Penela Parada, onde se colocará o mollón número cinco, medindo unha distancia aproximada de novecentos oitenta metros; deste punto toma pola estrada antiga á cheminea da casa de Benito Casares e parede do norte, desde este punto vai en liña recta ao muro da finca da toxeira de D. Manuel Villaverde Martínez, cara poñente e no punto que chaman Reboiro, onde se colocará o mollón número seis, mediando unha distancia de un quilómetro aproximadamente; dirixíndose outra recta dividindo as pechadas de Rosende e das Ameixeiras, ata chegar ao regato da citada presa de Rosende, onde se colocará o mollón número sete, medindo unha distancia aproximada de un quilómetro.

Chegado a este punto sen haber conformidade entre as Comisións e os propietarios de ambos Concellos, a Comisión da Estrada a excepción de D. José Amigo, que ten o desgusto de disentir dos seus dignos compañeiros de Comisión, conduta que estes non estrañan dado o interese persoal que a este señor move o asunto, como propietario indiviso que é no agro e outros terreos de disputa, e ademais natural da parroquia de Dornelas, sinala como límite vendo os documentos que se lle mostraron e que polo miúdo se detallan no informe razoado que se xunta polos veciños de Orazo, así como tamén previo detido exame da Única Real de Legos da parroquia

de Dornelas, formada no ano de mil setecentos cincuenta e tres, na que non se atopa finca algunha situada no territorio comprendido dentro da diferenza que sosteñen as respectivas Comisións, únicos documentos que por máis que repetidas instancias conseguiu a Comisión se lle enviase ata esta data polos de Dornelas os seguintes; de acordo e ditame do Agrimensor a que se asociou, desde o mollón número sete, forma dirección noroeste por un mollón que divide Souto de Leiras e lugar de Rosedo, cruzando por riba dos Campos de Leiras, ata tocar cun regato que baixa das vertentes de Ausamonde, seguindo a dirección deste ata un camiño chamado de Casa Vella, dirixíndose ao mollón que separa o Agro de Leiras da parroquia de Piñeiro, e na esquina leste do nomeado agro, atravesa brañas que nomean Muiños ata a boca dunha corredoira vella que denominan Fondo dos Martiños, e seguindo na mesma dirección ata tocar no regato do Fondo dos Chousos da Casa de Covelo; sube por dito regato arriba, tirando cara o sur uns oitenta metros a cuxa distancia aproximada bifurca tomando rumbo sur oeste por un muro antigo que divide toxeias da parroquia de Lamela doutras da de Orazo que denomina Revolta ata o souto e camiño público de San Marco, ao que concorre un afluente que baixa e cruza a muralla da estrada de Ourense a Santiago; e de aquí diríxese en recta ao denominado Marco de San Marco, recoñecido desde moi antigo como fito divisorio de Orazo e Lamela.

A Comisión unánime de Silleda, escoitados a maioría dos veciños de Dornelas e Piñeiro, co valioso concurso do vocal da Estrada D. José Amigo, como coñecedor como ninguén do terreo, fundándose en documentos fiables tales como os repartimentos de territorial da Estrada e Silleda e a Única de Dornelas amosada polos veciños, demostran terminantemente e sen menor dúbida que a liña divisoria é a que marca esta Comisión, que é a que naturalmente se sinala polo regato, como así se demostra no informe e documentos xustificantes que se acompañarán, cuxo deslinde é como se detalla de seguido; desde o regato das presas de Rosedo segue o mesmo ata a peneda chamada da Edra cun percorrido duns setecentos oitenta metros; de aí en liña recta a poñente ata chegar ao marco que existe de antigo na estrada vella no punto chamado San Marco, cun percorrido de un quilómetro e cincocentos sesenta metros.

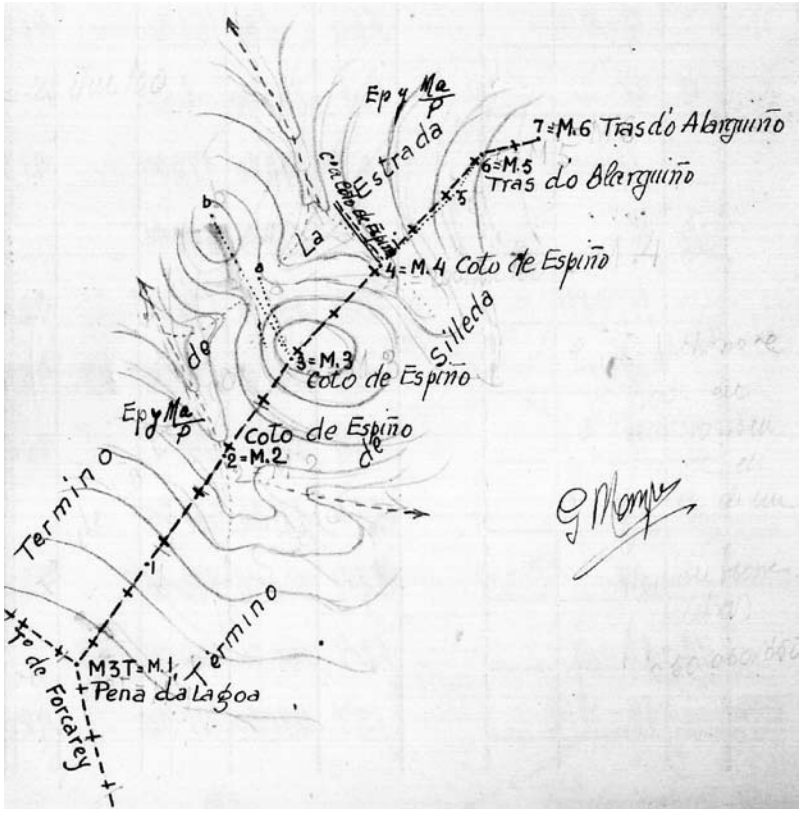

Fig. 15. Caderno de campo, zona do Couto do Espiño³⁰.

Chegados a este punto ambas Comisións de acordo, continuaron o deslinde da forma seguinte: a partir do mollón de San Marco que levará o número que lle corresponda e que se conservará na posición en que está, na finca a piñeiral de Carmen Saborido, inmediata á ermida de Santa Mariña, sita en termos de Orazo, e deste á pena que chaman dos Tres Escribáns, medindo un percorrido aproximado de novecentos metros; seguindo desde esta en liña recta ata a esquina da finca a toxeira de María Vázquez en cuxo punto se colocará un mollón co número que lle corresponda, medindo aproximadamente seiscentos metros; seguindo outra recta ata o marco existente ao

30 IGN. Obra derivada de Cuaderno de Campo nº 2230 de A Estrada (36017), Silleda (36052). Firmas: 1940. CC-BY scne.es.

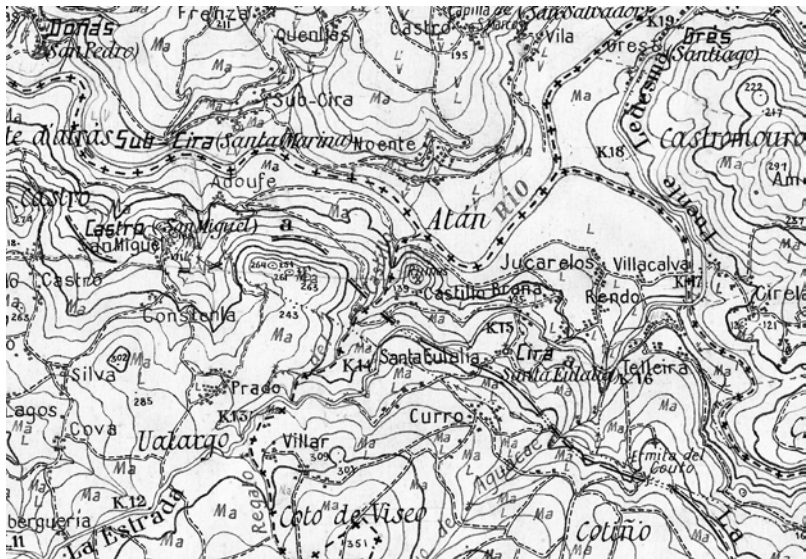

Fig. 16. Río Ulla en Atán, punto límite entre A Estrada, Silleda e Boqueixón³¹.

norte na finca chamada de Miroi, ao que se lle poñerá o número que lle corresponda, medindo unha distancia de cincocentos metros, seguindo en liña recta ata as Penas de Lamas, onde se poñerá o número que corresponda servindo as medicións de mollóns, medindo aproximadamente un quilómetro; dirixíndose en recta ao camiño que vai á Capela de San Sebastián, dirixíndose en recta ao sur ata o marco existente no monte de Curantes, ao que se lle poñerá o número que corresponda, medindo un percorrido de un quilómetro e douscentos metros; indo en liña recta ao regato que chaman dos Merlos, medindo aproximadamente uns oitocentos vintecinco metros; seguindo en recta ata o punto que chaman Penas Altas, onde se colocará un mollón co número correspondente, medindo unha distancia de cincocentos metros; seguindo en liña recta ao Couto que chaman do Espiño, onde se colocará outro mollón co seu correspondente número, cunha distancia de catrocentos metros; continuando en liña recta ata o punto chamado Lagoa, ao que haberá trescentos metros, en cuxo punto comeza o Concello de Forcarei.

31 IGN. Obra derivada de Cartografía Antigua. Minuta MTN50-0121-A Estrada. 1946. CC-BY scne.es.

Remata con isto a presente acta de deslinde que se redacta por duplicado e asinándoa os individuos das Comisións, que son pola Estrada D. Celestino Cacheiro Torres, D. José Amigo Pereiras, D. José Louzao, co Perito Agrimensor D. José Pereiras; e os de Silleda D. Manuel Moreda Arean, D. José Vieites Moreda, D. José Varela Álvarez, co Perito D. Santiago Gamallo Pereiras, en Penaporrín, a vintecinco de abril de mil oitocentos noventa. É copia. O Alcalde, asinado: Genaro Otero Vinseiro. O Secretario, asinado: Maximino Araújo.

Acta 59.668

25 de abril de 1890. Acta xeral de deslinde entre o Concello de Silleda e os adxacentes de Forcarei, Lalín, Vila de Cruces e A Estrada, certificado polo Secretario D. Fernando Vázquez Taboada e subscrito polos membros das respectivas Comisións. No caso da Estrada, transcribe os mesmos límites e amolloamento que os da acta nº 59.589³².

Acta 59.592

26 de abril de 1890. Acta de deslinde e amolloamento entre os Concellos da Estrada e de Cerdedo, certificada e aprobada polo oficial municipal D. Eugenio Paseiro mediante manifestacións de persoas coñecedoras do terreo, por non concorrer a Comisión do municipio veciño³³.

Deslinde e amolloamento do termo municipal da Estrada e o de Cerdedo. A Comisión que subscribe, acompañada do Perito D. José María Pereiras, funcionando de Secretario D. Eugenio Paseiro oficial deste Concello, constituíuse no Couto dos Aguillóns onde remata a demarcación do Concello de Campo, sen que concorrese a Comisión de Cerdedo e previo informe de manifestacións e coñecedores do termo, procedeuse á aprobación que deu o seguinte resultado.

32 IGN. Obra derivada de Acta de Deslinde nº 59668 de Silleda (36052), A Estrada (36017), Forcarei (36018), Lalín (36024), Vila de Cruces (36059). Firmas: 1897. CC-BY scne.es. 25 de abril de 1890.

33 IGN. Obra derivada de Acta de Deslinde nº 59592 de A Estrada (36017), Cerdedo-Cotobade (36902). Firmas: 1890. CC-BY scne.es. 23 de abril de 1890.

Comezouse polo sudoeste ou Couto de Aguillóns de Montouto, e segue recto a outro Couto situado ao norte, dando vista ao marco de Carracedo a distancia de 155 metros, onde se puxo unha cruz para facer de fito nunha pena das máis altas. Do anterior ao marco de Carracedo que dista 545 metros segue en liña recta. Este marco ou mollón é moi vello e figura en primeiro termo nos antigos deslindes da xurisdición de Montes e Couto de Codeseda, e del ao de Espiñeira, distante máis de 2.500 metros, serve de liña ao antigo camiño que de Soutelo de Montes levaba a Pontevedra pola Armanda, e aínda hoxe é utilizado por algúns carreteiros e para a feira de Campo.

Como forma ondulacións e hai cañadas, colocáronse á vista uns de outros os seguintes mollóns. Desde o de Carracedo, tomando dirección noroeste pola indicada vía e a distancia de 620 metros, colocouse un mollón. De igual xeito e na mesma forma púxose outro a 90 metros; desde aquí e a 390 colocouse o derradeiro que da unha vista ao antigo mollón de Espiñeira, chantado no campo do mesmo nome, véndose so a parte superior do mesmo ao norte do cruceiro ou cruz de pedra da Espiñeira. De aquí segue recto ao marco do Anal, que está a levante e na baixada do monte da Espiñeira para Sabucedo, e como non se ven ambos mollóns, colocouse a distancia do de Espiñeira e no chamado Couto dos Pazos, outro mollón a distancia de 253 metros. Deste a outro Couto chamado Alto do Anal, con distancia doutros 253 metros púxose sinal; a 209 metros está o antigo mollón do Anal.

De aquí ao Outeiro da Carballa, desde onde se ve a capela da Virxe da O, hai 704 metros, en cuxo Outeiro está marcada de antigo unha cruz nunha pena que serve de fito. De aquí segue recto ao marco de Retorteiro, que está a levante nunha carballeira propia de Rosa Gosende, veciña de Sabucedo, distando 778 metros do anterior. Segundo o antigo deslinde, segue ao marco Novar, pero non está á vista do de Retorteiro e por tal fíxanse os seguintes; a 231 metros colocouse un novo mollón; a 88 metros diste colocouse outro; a 44 metros de aquí, sobre a casa de antigo de Victorio Álvarez, outro mollón; de aquí seguindo á finca chamada Granxa, pertencente a moitos conveciños de Sabucedo e á parte baixa da cancela que da entrada á mesma, púxose outro a unha distancia de 407 metros do anterior.

Fig. 17. Os Agullóns, punto límite entre A Estrada, Ceredo e Campo Lameiro³⁴.

Seguindo ao norte e a distancia de 154 metros, colocouse outro mollón nunha carballeira de Eusebio Moreira de Sabucedo, de aquí e a 38 metros atópase a finca chamada de San Lourenzo, que fixo de punto no deslinde antigo e se atopa nunha propiedade de Manuel Miárez da citada de Sabucedo. Desta segue ao marco Novas a distancia de 137 metros. De aquí ao Alto da Pereira en monte aberto 726 metros. De aquí e a 200 metros remata na chamada Pena Taboara, no monte das Baiucas, onde comeza o Concello de Forcarei.

Rematada a liña divisoria por entrar a do Concello de Forcarei, esténdese a presente acta por duplicado que asinan os membros da Comisión e Perito. Abril, vinteseis de mil oitocentos noventa. José María Pereiras. Juan García Fernández. Eugenio Paseiro. É copia. O Alcalde, asinado: Genaro Otero Vinseiro. O Secretario, asinado: Maximino Araújo.

34 IGN. Obra derivada de Cartografía Antigua. Minuta MTN50-0153-Ceredo. 1946. CC-BY scne.es.

Acta 59.591

30 de abril de 1890. Acta de deslinde e amolloamento entre os Concellos da Estrada e de Campo Lameiro, non chegando a conformidade as respectivas Comisións, tal e como certifica o Secretario municipal D. Maximino Araújo³⁵.

Deslinde e amolloamentos do termo municipal da Estrada e o de Campo. A Comisión que subscribe, acompañada do Perito D. José María Pereiras, funcionando de Secretario D. Eugenio Paseiro, oficial deste Concello, constituíuse no monte do Cádavo e liña divisoria, sen que concorrese a Comisión de Campo, Concello adxacente, polo que se procedeu á operación de deslinde auxiliada e informada por persoas de idade avanzada, prácticas e coñecedoras do terreo, operación que deu o seguinte resultado.

Comeza polo noroeste na Serra do Cádavo, onde principia a pendente que serve tamén de termo ao Concello de Cuntis, denominado Pico do Cádavo, nunha de cuxas penas fíxose un sinal en forma de cruz, e desta segue ao sur unha extensión que chaman Liagra cara outra porción de penas, onde se formou igual sinal nunha delas. Desta continúa en liña recta ao sur, e a distancia de 492 metros nunha pena que está ao norte da Serra Grande e ten sobre ela outro pedregal, realizouse o mesmo sinal. Deste punto en liña recta polo cumio de dita Serra e a distancia de 208 metros, gravouse a mesma marca nunha das penas máis altas en forma de grupo. De aquí e na mesma liña recta segue ao chamado Couto das Miniñas, distando 240 metros do anterior, e nunha pena que está ao norte da chamada Fonte da Miniña, fíxose igual sinal.

Descende desde aquí cara o sur polo barranco que baixa a auga da fonte indicada, e a distancia de 758 metros realizouse o mesmo sinal nunha pena que está ao norte do regato que chaman Malfaro, xunto ao camiño que vai a Armonda. Desde aquí, tomando dirección leste en liña recta e a distancia de 244 metros, no chamado Couto do Carofiño, fíxose o mesmo sinal nunha pena redonda polo seu lado de poñente. Desde o anterior, tomando a mesma dirección do leste a

35 IGN. Obra derivada de Acta de Deslinde nº 59591 de A Estrada (36017), Campo Lameiro (36007). Firmas: 1890. CC-BY scne.es. 30 de abril de 1890.

Fig. 18. As Dúas Baiucas, punto límite entre A Estrada, Forcarei e Cerdedo³⁶.

unha distancia de 122 metros, no punto nomeado Campo Redondo e noutra pena que está ao sur doutra fendida, fíxose o mesmo sinal.

De aquí en dirección ao muro da primeira pechada do lugar de Paineiras, da parroquia de Moimenta, que é a que está máis ao norte e a distancia de 544 metros, fíxose na esquina norte do citado muro outro sinal. Deste punto corre polo norte das indicadas pechadas ao regato das Redes, distante do pobo anterior 400 metros. Este regato fai de divisorio ata o cumio e campo que chaman da Cúña, onde hai unha pena máis alta entre outras e a distancia de 722 metros, onde se formou o indicado sinal polo lado leste. Da mesma continúa ao norte en liña recta ao Couto dos Aguillóns que dista 223 metros, gravándose na pena máis alta do mesmo o repetido sinal.

Non conseguindo conformidade coa Comisión do Concello de Campo, e atendendo ao informe de persoas antigas e á actual posesión de feito, formouse a presente acta. No derradeiro punto remata o Concello de Campo e comeza o de Cerdedo a limitar co da Estrada. Deuse por rematada esta operación que asinan os individuos da Comisión e Perito, que eu Secretario certifico. Abril, trinta, de mil oitocentos noventa. José María Pereiras, Juan García

³⁶ IGN. Obra derivada de Cartografía Antigua. Minuta MTN50-0153-Cerdedo. 1946. CC-BY scne.es.

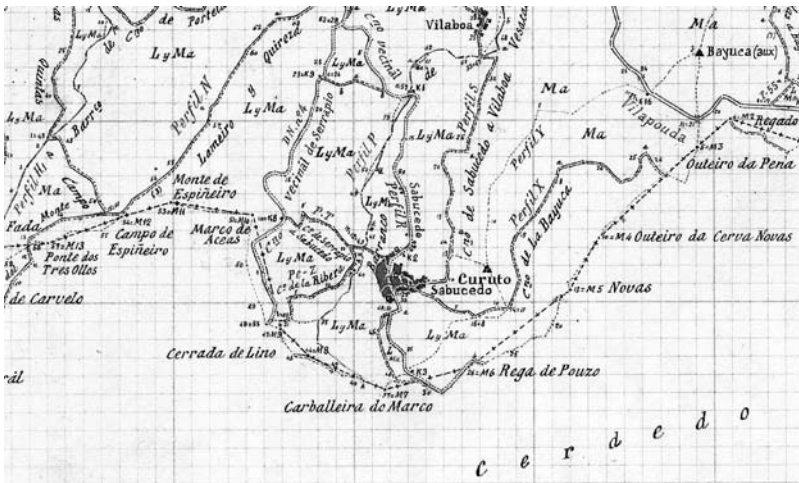

Fig. 19. Límite entre A Estrada e Cerdedo na parroquia de Sabucedo³⁷.

Fernández, Eugenio Paseiro. É copia. O Alcalde, asinado: Genaro Otero Vinseiro. O Secretario, asinado: Maximino Araújo.

Deslindes posteriores

As actas de deslinde transcritas con anterioridade, redactadas ao amparo do Real Decreto de 30 de agosto de 1889, servirán de base para posteriores documentos de idéntica natureza realizados durante s. xx. Os arquivos do IGN aportan os traballos topográficos a cargo do Instituto Xeográfico e Catastral entre o concello da Estrada e os limítrofes, compostos polas actas das operacións practicadas e os cadernos de campo con apuntamentos gráficos dos respectivos itinerarios.

Acta de deslinde nº 1.040 entre os concellos de Padrón e A Estrada de 1938; nº 1.123 con Teo de 1938; nº 2.169 con Campo Lameiro de 1938; nº 2.192 con Cerdedo de 1942; nº 2.220 con Cuntis de 1958; nº 2.221 con Valga de 1939; nº 2.223 con Vedra de 1942; nº 2.224 con Forcarei de 1938; nº 2.226 con Boqueixón de 1942; nº 2.372 con Pontecesures de 1938, e nº 2.424 con Silleda de 1942.

37 IGN. Obra derivada de Altimetrías: PLANI360043-1946- ESTRADA-LA.ZIP. CC-BY scne.es.

Caderno de campo nº 1.039 entre os concellos de Padrón e da Estrada de 1938; nº 1.122 con Teo de 1940; nº 2.168 con Campo Lameiro de 1938; nº 2.191 con Cerdedo de 1943; nº 2.212 con Cuntis de 1958; nº 2.219 con Cuntis de 1941; nº 2.222 con Vedra de 1942; nº 2.225 con Boqueixón de 1942; nº 2.227 con Valga de 1939; nº 2.228 con Silleda de 1942; nº 2.229 con Teo de 1939; nº 2.230 con Silleda de 1940; nº 2.233 con Forcarei de 1938, e nº 2.371 con Pontecesures de 1938.

Bibliografía

- BARÓ PAZOS, Juan (2005). «Los límites territoriales en el derecho histórico. Su fijación en la legislación y en la jurisprudencia», en *Anuario de Historia del Derecho español*, nº 75. Madrid, Ministerio de Justicia, pp. 413-444.
- CAL Y CORTINA, Rosa María Gabriela de (1997). *Nacimiento y consolidación del municipio constitucional en Galicia*. Deputación Provincial de A Coruña.
- FARIÑA JAMARDO, Xosé (1993). *Os Concellos Galegos*, T. IV. A Coruña, Fundación Pedro Barrié de la Maza, pp. 150-170.
- GACETA DE MADRID. Agencia Estatal Boletín Oficial del Estado. <https://www.boe.es/buscar/gazeta.php>. [13-07-2022].
- INSTITUTO GEOGRÁFICO NACIONAL. Organismo Autónomo Centro Nacional de Información Geográfica. Documentación Geográfica y Cartográfica antiguas. Actas, cuadernos, reseñas y gráficos de líneas límite. <http://centrodedescargas.cnig.es/CentroDescargas/index.jsp#>. [11-07-2022].
- HOYO, Jerónimo del. *Memorias del Arzobispado de Santiago*. Transcripción do manuscrito orixinal do ano 1607, RODRÍGUEZ GONZÁLEZ, Ángel y VARELA JÁCOME, Benito (ed). Santiago de Compostela, Porto y Cñia. Editores. S/d.
- MIRAMONTES CARBALLADA, Ángel (2000). «Origen y evolución del municipio de A Estrada (Pontevedra). Factores geográficos y condicionantes históricos», en *A Estrada. Miscelánea histórica e cultural*, vol. 3. A Estrada, Museo do Pobo Estradense Manuel Reimóndez Portela, pp. 165-192.
- LUCAS ÁLVAREZ, Manuel (1998). *Tumbo A de la Catedral de Santiago*. Santiago de Compostela, Cabildo de la S.A.M.I. Catedral. Seminario de Estudos Galegos.